

ՏԱԹՎԱՆ ՈՐՊԵՍ ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԱԴԱՊՏԱՑԻՈՆ ՄԵԽԱՆԻԶՄ

Իսլամական իրավունքն աշխարհի կարևորագույն իրավական համակարգերից մեկն է, որն աչքի է ընկնում իր յուրահատկությամբ. ի տարբերություն այլ, մասնավորապես եվրոպական իրավական համակարգի, այն իրավունքի նորմի տակ ենթադրում է ոչ թե կոնկրետ պատմական օրենսդրի պատգամը, այլ մի կանոն, որը մուսուլմանական համայնքին է ուղղված Աստծո կողմից: Ուստիս իսլամական իրավունքը հիմնված է ոչ թե տրամաբանական հետևությունների վրա, այլ իռացիոնալ, կրոնական դոգմաների, հավատի վրա: Այդ պատճառով էլ այն ենթակա չէ փոփոխման, ուղղման կամ ժխտման, անվիճարկելի է և պետք է անպայման ի կատար ածվի:

Մուսուլմանական իրավական նորմերի դոգմատիկ բնույթը ենթադրում է ադապտացիոն յուրահատուկ մեխանիզմներ՝ դրանք գործող սոցիալական հարաբերություններին հարմարեցնելու համար: Նմանատիպ մի մեխանիզմ է *ֆաթվան*¹՝ կրոնական կամ քաղաքացիական տարբեր կոնկրետ և պրակտիկ իրողությունների հետ կապված իսլամական տեսակետը ներկայացնող եզրահանգումը, որն ունի խորհրդակցական բնույթ և պարտադիր չէ կատարման համար՝ ի տարբերություն *կադայի*²՝ դատավճռի, որն անպայմանորեն պիտի ի կատար ածվի:

Ֆաթվաները տրվում են այն կոնկրետ իրավիճակներում, որոնց վերաբերյալ Ղուրանում և սուննայում³ հստակ ցուցում չկա: Պարզաբանումներն արվում են վերոնշյալ երկու աղբյուրների հիման վրա՝ ընդհանուրից դեպի մասնավորը տանող տրամաբանական եզրահանգումներով, որոնք հետագայում կարող են նախատիպ հանդիսանալ նմանատիպ իրավիճակներում կողմնորոշվելու համար:

Աստվածաբան-իրավագետի կողմից տարբեր իրավիճակների պարզաբանման անհրաժեշտությունն առաջացել է իսլամի՝ որպես կրոնի ձևավորման դեռևս վաղ շրջանում, Մուհամմադի մահից հետո, երբ անընդհատ ընդլայնվող մուսուլմանական համայնքի առաջ սկսեցին ծառանալ իրենց նախադեպը չունեցած խնդիրներ, և քանի որ մարդկանց ու Աստծո միջև միջնորդ մարգարեն այլևս չկար, պետք էր կողմնորոշվել ելնելով նրա թողած ժառանգությունից: Հենց այս ժամանակ էլ ի հայտ եկան առաջին ֆաթվաները:

Ղուրանում ֆաթվա (فتوى) բառի բայարմատը հանդիպում է افتى (պարզաբանում տալ) կամ استفتى (պարզաբանում հայցել) բայաձևերով, որոնք հանդիպում են ա) Յուսուֆ (Հովսեփ) մարգարեի՝ փարավոնի երազի մեկնաբանման հայտնի սյուժեում և բ) կանանց ու նրանց ժառանգության իրավունքի առնչությամբ, ընդ որում استفتى ձևը նշվում է միայն երկրորդ համատեքստում: Ընդհանուր առմամբ այս բայաձևերը հանդիպում են հինգ այաթներում.

وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ وَأَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامَى بِالْقِسْطِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا (Ղ. 4:127)

¹ արաբ. (hq. فتوى)

² արաբ. قضاء:

³ Մուննան Մուհամմադ մարգարեի արարքների և ասածների մասին վկայող պատմությունների՝ հադիսների ամբողջությունն է:

(Քեզանից պարզաբանում են հայցում կանանց մասին, ասա՛. «Աստված ձեզ պարզաբանում է տալիս նրանց հարցում և նրա հարցում, ինչը ընթերցվում է ձեզ համար Գրքում այն կանանցից ծնված որբերի մասին, ում դուք չեք տալիս իրենց հասանելիքը՝ ցանկանալով ամուսնանալ նրանց հետ, և տկար երեխաների մասին, և որ դուք որբերին արդար վերաբերվեք: Ինչ բարիք էլ որ գործում եք, Աստված տեղյակ է դրան»):

يَسْتَفْتُونَكَ قُلُوبُ اللَّهِ يُفْتِيكَ فِي الْكَلَامِ إِنِ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَدٌّ وَآلُهُ أُخْتُ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَدٌّ فَإِنْ كَانَتْ
اِثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا التَّثَانِ مِمَّا تَرَكَ وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيْنِ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَضَلُّوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (٧.
4:175)

(Քեզանից պարզաբանում են հայցում, ասա՛. «Աստված ձեզ պարզաբանում է տալիս հեռավոր ազգականների մասին: Եթե զավակ չունեցող մարդ է մահանում, որը քույր ունի, ապա նրա թողածի կեսը նրանն (քրոջը) է, և նա էլ (տղամարդը) ժառանգում է նրանից (քրոջից), եթե նա (քույրը) զավակ չունի: Իսկ եթե նրանք (քույրերը) երկուսն են, ապա ժառանգում են նրա թողածի երկու երրորդը: Իսկ եթե նրանք քույրեր և եղբայրներ են, ապա տղամարդիկ ժառանգում են կանանց մասնաբաժնի կրկնակի չափով: Աստված պարզաբանում է ձեզ համար, որ չմոլորվեք: Աստված տեղյակ է ամեն ինչից»):

وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعَ سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي رُؤْيَايَ إِنْ كُنْتُمْ
لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ (٧. 12:43)

(Թագավորն ասաց. «Ես տեսնում եմ յոթ գեր կով, որոնց ուտում են յոթ նիհարները, և յոթ կանաչ հասկ և ևս յոթը՝ չոր: Ո՛վ մեծամեծեր, պարզաբանում տվեք ինձ իմ տեսածի մասին, եթե կարող եք այն մեկնաբանել»):

يُوسُفُ أَيُّهَا الصَّادِقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعِ سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ لَعَلِّي أَرْجِعُ إِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ
يَعْلَمُونَ (٧. 12:46)

(Յուսուֆ, ո՛վ ճշմարտախոս, պարզաբանում տո՛ւր ինձ յոթ գեր կովերի մասին, որոնց ուտում են յոթ նիհարները, և յոթ կանաչ հասկերի և մյուս յոթ չորերի: Միգուցե ես վերադառնամ մարդկանց մոտ: Միգուցե նրանք գիտեն»):

قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي أَمْرِي مَا كُنْتُ قَاطِعَةً أَمْرًا حَتَّى تَشْهَدُونِ (٧. 27:32)

(Ասաց. «Ո՛վ մեծամեծեր, պարզաբանում տվեք ինձ իմ հարցի մասին: Ես չեմ կարող հարցին լուծում տալ, մինչև դուք վկայություն չտաք»):

Չենց վերոնշյալ երկու բայաձևերն էլ, իրենց ածանցյալ բայանուններով, կիրառվել են մուսուլմանական իրավունքում դեռևս նրա ձևավորման շրջանում:

Սկզբնական շրջանում ֆաթվաները տրվում էին ի պատասխան կոնկրետ անձանց կոնկրետ հարցերի: Ավելի ուշ շրջանում դրանք կարող էին նաև լինել աստվածաբան–իրավագետի երևակայության արդյունքում ստեղծված ենթադրյալ հարցերի պատասխաններ:

Ի սկզբանե ֆաթվաներ տալիս էին Մուհամմադ մարգարեի զինակիցները և հեղինակավոր աստվածաբան–իրավագետները (*մուջթահիդներ*⁴) *իջթիհադի* արդյունքում: Իջթիհադը աստվածաբան–իրավագետի՝ կրոնա–իրավական հարցերի ուսումնասիրման և լուծմանն ուղղված գործունեությունն է և նրա կողմից կիրառված սկզբունքների, փաստարկների, մեթոդների ու հնարների ամբողջությունը: Իսլամի տարածման առաջին դարերի ընթացքում իջթիհադի միջոցով լուծվում էին ինչպես մանր, կենցաղային բնույթի անձնական խնդիրները, այնպես էլ իսլամի սկզբունքային դրույթներին վերաբերվող տարբեր հարցեր: Սակայն 12-րդ դարում, կրոնաիրավական

⁴ Կրոնագետ–իրավագետներ, ովքեր իրավունք ունեին իջթիհադի արդյունքում կրոնա–իրավական հարցերով սեփական եզրահանգումներ տալ :

դպրոցների ստեղծումից հետո, երբ արդեն վերջնական ձևակերպում էին ստացել իսլամի հիմնական սկզբունքները թե՛ գաղափարախոսության, թե՛ հասարակական կյանքի կազմակերպման տեսանկյունից, իջթիհադի «դոները փակվեցին»: Այդուհետ այն թույլատրելի էր միայն այն հարցերում, որոնք կրում էին մասնավոր բնույթ և չէին առնչվում իսլամի հիմնաքարային սկզբունքներին⁵:

Ֆաթվան կազմված է (su'al, istifta') հարցից՝ ուղղված մուֆթիին (պարզաբանում տվող աստվածաբան-իրավագետ) և վերջինիս տված պատասխանից (jawab): Թուղթը, որի վրա գրված է հարցը (եթե այն գրավոր է), կոչվում է **ruq'at al-istifta'** կամ **kitab al-istifta'**, երբ նրա վրա գրվում է նաև պատասխանը՝ **ruq'at al-fatwa**: Ֆաթվան սկսվում է բիսմիլլահով⁶ և ավարտվում «ուա Ալլահու յա՛լամ»⁷ ֆորմուլայով:

Մեկ իրավագետի տված ֆաթվաները հաճախ հավաքվում և հրատարակվում են գրքի տեսքով: Նման ժողովածուները կարելի է դասակարգել երկու խմբի՝ ա) ժողովածուներ, որոնցում հարցն ու պատասխանը պահպանվում են գրեթե իրենց բնագրային տեսքով, բ) ժողովածուներ, որոնցում հարցն ու պատասխանը ենթարկվում են համակարգային փոփոխությունների:

Առաջին տիպի ֆաթվաները առավել քան որևէ այլ տեսակի ֆաթվա կամ իրավական փաստաթուղթ (բացառությամբ, իհարկե, դատական արձանագրությունների) առնչվում են կոնկրետ անձի՝ կոնկրետ հանգամանքներում: Այդ ֆաթվաներում երբեմն նշվում է հարցն ուղղող իրական անունը, երբեմն այն փոխարինվում է վերացական անունով, ինչպես Ամր և Ջեյդ, երբեմն էլ ընդհանրապես չի հիշատակվում:

Ստորև եզիպտացի հայտնի մուֆթի⁸ Յուսուֆ ալ-Կարադաուիի երկու ֆաթվաների օրինակով կփորձենք ցույց տալ ֆաթվաների տրման մեխանիզմները.

Արդյո՞ք կինն ամբողջությամբ չարիք է՞

Հարց. «Ճարտասանության արվեստ»-ում բերվում է հավատացյալների էմիր Ալի բն արի Տալիբի (Աստված գոհանա նրանով) /այսուհետ՝ ԱԳՆ Մ.Տ./ խոսքը, որում ասվում է, որ կինն ամբողջությամբ չարիք է, և որ չարիքը, որը նրանում է, անկասկած նրանից է»: *Ինչպե՞ս կմեկնաբանեք այս խոսքերը, և արդյո՞ք այն ներկայացնում է իսլամի դիրքորոշումը կնոջ նկատմամբ: Խնդրում եմ պարզաբանել և բացատրել: Շնորհակալություն:*

Պատասխան. Կա երկու ճշմարտություն, որոնք պետք է սահմանել շատ հստակ:

Առաջինը, ցանկացած հարցի շուրջ իսլամի տեսակետը միայն բարձրյալ Աստծո և Մարգարեի (Թո՛ղ Աստված օրհնի նրան և ողջունի) խոսքերն են ներկայացնում, մնացածի խոսքը կամ ընդունվում է, կամ մի կողմ թողնվում, միայն Սուրբ Ղուրանն ու մարգարեի ճշմարիտ վարքն (صحيح السنة النبوية) են առավել հավաստի երկու աղբյուրները, իսկ անճշտությունը գալիս է այդ երկուսի, կամ նրանցից մեկի թյուրմբոնման պատճառով:

⁵ Իջթիհադի մասին մանրամասն տես Боголюбов А., *Иджтихад*. - Ислам. Энциклопедический словарь, Москва, 1991, стр. 91-92.

⁶ Բիսմիլլահը *بسم الله الرحمن الرحيم* (Բարեգութ և գթասիրտ Աստծո անունով) ֆորմուլան է, որով սկսվում են Ղուրանի 114 սուրաներից 113-ը:

⁷ *والله يعلم* (և Աստված գիտի):

⁸ Ար. *مفت*՝ կրոնա-իրավական հարցերով եզրահանգում (ֆաթվա) տվող անձ:

⁹ فتاوى معاصرة. الجزء الأول. 2005. ص 421-425.

Երկրորդը. քննադատներին և ուսումնասիրողներին հայտնի է, որ «Ճարտասանության արվեստի» որոշ մասերի՝ Ալիին (Աստված գոհ մնա նրանից և մեծարի) /այսուհետ՝ ԱԳՆՍ Ս.Տ./ վերագրումը ճիշտ չէ, և նրանք դրա համար ապացույցներ ու փաստարկներ ունեն։ Կասկած չկա, որ «Ճարտասանության արվեստում» կան ճառեր և խոսքեր, որոնք ոչ միայն քննադատը, այլ նույնիսկ գիտակից ընթերցողը նկատում են, որ դրանք չեն ներկայացնում իմամի դարաշրջանը՝ ոչ գաղափարներով, ոչ էլ ոճով։

Հետևաբար, պետք չէ անվերապահորեն որպես նրա (ԱԳՆ) խոսք ընդունել այն ամենը, ինչ կա «Ճարտասանության արվեստում»։

Իսլամական գիտություններում ընդունված է խոսքն այն աստղին վերագրել միայն չընդհատվող հավաստի իսնադի¹⁰ հիման վրա, որը գերծ է աղավաղումներից և թերություններից։ Եվ պետք է իմանալ, թե արդյո՞ք շարունակական շղթան հանգում է իմամ Ալիին, որպեսզի դրա հիման վրա կարողանանք դատողություն անել, որ հենց նա է ասել այդ խոսքերը։

Իսկ եթե այդ խոսքերը Ալիից փոխանցվել են չընդհատվող հավաստի իսնադով, արդարամիտ պրպտող փոխանցողներից, ապա անհրաժեշտ է պատասխանել նրան, ինչում իսլամական հիմքերին և տեքստերին հակասություն կա, և սա պարսավելի թերություն է, որին հարկ է պատասխանել, նույնիսկ եթե նրա իսնադն արևի նման է (այսինքն՝ անթերի է – Ս.Տ.):

Եվ ինչպե՞ս է Ալի բն Տալիբն ասում այդ խոսքերը՝ կարդալով Աստծո գիրքը, որը սահմանում է կնոջ հավասարությունը տղամարդուն արարման պահից ի վեր, թե՛ պարսականություններում, թե՛ պարզներում. «Ո՞վ մարդիկ, վախեցե՛ք ձեր Տիրոջից, որը ստեղծել է ձեզ մեկ հոգուց, և նրանից նրա զույգն է ստեղծել, իսկ նրանց երկուսից շատ տղամարդկանց ու կանանց է ստեղծել»¹¹, «Իսկապես մուսուլման տղամարդիկ և կանայք, հավատացյալ տղամարդիկ և կանայք, աստվածավախ տղամարդիկ և կանայք, ճշմարտախոս տղամարդիկ և կանայք, համբերատար տղամարդիկ և կանայք, հնազանդ տղամարդիկ և կանայք, ողորմություն տվող տղամարդիկ և կանայք, ծով պահող տղամարդիկ և կանայք, իրենց կուսությունը պահպանող տղամարդիկ և կանայք, Աստծուն հաճախ հիշատակող տղամարդիկ և կանայք – Աստված նրանց համար պատրաստել է ներում և մեծ պարգև»¹², «Եվ պատասխանեց նրանց Տերը. Ես չեմ կործանի ձեր արարքներից և ոչ մեկը՝ ոչ տղամարդկանց, ոչ էլ կանանց»¹³, «Նրանք (կանայք – Ս.Տ.) հագուստ են ձեզ համար, իսկ դուք՝ նրանց»¹⁴, «Նրա հրաշքներից է այն, որ նա հենց ձեզանից է ստեղծել զույգեր ձեզ համար, որ ապրեք նրանց հետ, և ձեր միջև սեր և գթասրտություն է սարքել։ Իսկապես սրանում նախանշան է այն մարդանց համար, ովքեր խորհում են»¹⁵։ Եվ մարգարեն ասում է. «Կանայք հարազատ քույրեր են տղամարդկանց համար», և ասում է. «Աշխարհը վայելք է, իսկ նրա լավագույն վայելքը բարեպաշտ կինն է», և ասում է. «Աղամի որդին երեք երջանկություն ունի, դրանք են՝ բարեպաշտ կինը, լավ տունը և լավ հեծյալ կենդանին»։

Եվ ասում է. «Եթե Աստված մեկին բարեպաշտ կին է տվել, ապա օգնել է նրան իր կրոնի ճանապարհի մի կեսին և թող վախենա Աստծուց մնացած կեսին»։

¹⁰ Փոխանցողների շղթա

¹¹ Ղուրան՝ 4:10:

¹² Ղուրան՝ 33:35:

¹³ Ղուրան՝ 3:195

¹⁴ Ղուրան՝ 2:187

¹⁵ Ղուրան՝ 30:21

Եվ ինչպե՞ս է Ալին (ԱԳՆՄ) հակադրվել սրան և սրա նման մնացածին և ասել. «Կինն ամբողջությամբ չարիք է»:

Եթե այդ խոսքերն իրոք Ալիին են, ապա կարող ենք հարցնել նրան. «Ի՞նչ կասես կնոջ մասին՝ երկու բարեկազմ որդիներիդ՝ Հասանի և Հուսեյնի մոր, նկատի ունենալով Ֆաթիմային՝ կանանց տիրուհուն (ԱԳՆՄ): Արդյո՞ք թույլ կտա իմամ Ալին կամ թույլ կտան մուսուլմանները, որ նրա մասին ասվի. «Նա ամբողջությամբ չարիք է»»:

Կնոջ բնույթը չի տարբերվում տղամարդու բնույթից, նրանք երկուսն էլ ընդունում են չարիք և բարիք, ճշմարիտ ճանապարհ և մոլորություն, ինչպես ասում է բարձրյալը. «...Եվ ամենայն հոգով և նրանով, ինչն այն կարգավորել է, և ներշնչել է նրան նրա անպարկեշտությունը և նրա աստվածավախությունը: Հաջողության հասավ նա, ով մաքրեց այն, և անհաջողության մատնվեց նա, ով այն թաքցրեց»¹⁶:

Եվ ինչպես կարելի է պատկերացնել, որ կինն ամբողջությամբ չարիք է և դրա հետ մեկտեղ նրանից խուսափում չկա: Ինչպե՞ս կարող էր Աստված նրան ստեղծել որպես բացարձակ չարիք, ապա մարդկանց քշեր նրա մոտ կարիքի և անհրաժեշտության մտրակով:

Մինչդեռ տիեզերքն ամբողջությամբ ուսումնասիրողը կտեսնի, որ բարիքը նրանում հիմք է և առավելություն: Իսկ չարիքը, որ մենք տեսնում ենք, մասնակի է և հարաբերական և հեղեղված բացարձակ համընդհանուր ամբողջական բարիքով, և այն իրականում բարիքի պարտադիր բաղադրյալներից է, դրա համար էր իր տիրոջ հետ մարգարեի (ՄԱԱՄ) գրույցներից մեկը. «Չարիքը քեզ համար չէ», իսկ Սուրբ Ղուրանում ասվում է. «Քո ձեռքում է բարիքը: Իսկապես Դու ամենակարող ես»¹⁷:

Այստեղ մի հարց է մնում այն կետի մասին, որը բերվում է հադիսում, և այն նախազգուշացումն է կանանց գայթակղությունից, ինչպես Նա (ՄԱԱՄ) է ասում. «Կանանց փորձությունը տղամարդկանց համար ավելի վտանգավոր է, քան թշնամիներինը»¹⁸:

Եվ ես ասում եմ. իսկապես որևէ բանով գայթակղվելուց նախազգուշացումը չի նշանակում, որ այն ամբողջությամբ չարիք է, այլ նշանակում է, որ այն մարդու վրա իր ուժեղ ազդեցությամբ շեղում է նրան Աստծուց և Դատաստանից:

Այստեղից էլ Աստված իր գրքի մեկից ավելի այաթներում նախազգուշացնում է ունեցվածքի և երեխաների գայթակղությունից, դրանցից է Բարձրյալի խոսքը. «Իսկապես ձեր ունեցվածքն ու զավակները գայթակղություն են, Աստծո մոտ մեծ պարզ կա»¹⁹, «Ո՛վ դուք, որ հավատացել եք, թույլ մի տվեք, որ ձեր ունեցվածքն ու զավակները շեղեն ձեզ Աստծուն հիշատակելուց: Ովքեր դա անում են, նրանք վնաս կրողներն են»²⁰:

Եվ սրան զուգահեռ Բարձրյալը Ղուրանի մի շարք այաթներում ունեցվածքն անվանում է «բարիք», և զավակներին համարում հարստություն, որը Նա նվիրում է իր ծառաներից նրանց, ում ուզում է. «Նա նվիրում է ում ուզում է էգ զավակներ, և ում ուզում է՝ արու զավակներ»²¹: Իր ծառաների գնահատանքն այն է, որ Նա նրանց տա արու զավակներ և թոռներ, այնպես ինչպես բարիքներ է նվիրում. «Աստված ձեզ համար ձեզանից կանանց է սարքել, և ձեր կանանցից ձեզ համար զավակներ ու թոռներ է սարքել, և նվիրել է ձեզ բարիքներ»²²:

¹⁶ Ղուրան 91: 7-10

¹⁷ Ղուրան 3:26

¹⁸ Պատմել է ալ-Բուխարին

¹⁹ Ղուրան 64:15

²⁰ Ղուրան 63:9

²¹ Ղուրան 42:49

²² Ղուրան 16:72

Կանանց գայթակհությունից նախագուշացումը, ինչպես և զավակների և ունեցվածքի գայթակհությունից նախագուշացումը, չի նշանակում, որ այդ պարզկները չարիք են և չարիք են ամբողջությամբ: Այլ նախագուշացնում է նրանցից մեծ չափով կախվածությունից՝ գայթակհվելու և Աստծուն հիշատակելուց շեղվելու աստիճան:

Ոչ ոք չի կարող ժխտել, որ տղամարդկանցից շատերը թուլանում են կնոջ կախարդանքի, ձգողականության և գայթակհության առաջ, հատկապես, եթե նա (կինը) նպատակ ունի զրգոել և գայթակհել նրան: Իսկապես կանանց դավերն ավելի հզոր են տղամարդկանց դավերից:

Հետևաբար, տղամարդիկ պետք է ուշադիր լինեն այս վտանգի նկատմամբ, որպեսզի չտրվեն իրենց բնագոյներին և սեռական ուժեղ դրդիչներին:

Մեր ժամանակաշրջանում տեսնում ենք, որ կնոջ գայթակհությունը և երևակայությունը հասել է մի սահմանի, որն ավելի է, քան նախորդ դարերում, և ավերողները սկսել են նրան (կնոջը) օգտագործել որպես հենարան՝ զարգացման և առաջընթացի անվան տակ՝ ժառանգություն ստացած արժանիքներն ու արժեքները քանդելու համար:

Մուսուլման կինը պետք է ուշադիր լինի այս հանձնարարականների և իսլամի նկատմամբ, թշնամի ուժերի ձեռքում գործիք դառնալը իր պատվից ցածր համարի և վերադառնա այն կերպարին, որ ունեին ումմայի²³ կանայք լավագույն ժամանակներում՝ դաստիարակված աղջիկ, բարեպաշտ կին, արժանի մայր, իր կրոնի և համայնքի բարիքի համար աշխատող բարի մարդ: Եվ դրանով նա կնվաճի լավագույններին ու երջանիկ կյանի ինչպես երկրային, այնպես էլ հանդերձյալ կյանքում:

Աղոթք եկեղեցում²⁴

Հարց. Արդյո՞ք մուսուլմանին թույլատրվում է աղոթել եկեղեցում, եթե դրանից բացի ավելի հարմար տեղ չի գտնում աղոթելու համար, օրինակ, եթե գտնվում է եվրոպական որևէ երկրում, ինչպիսին, օրինակ, Մակեդոնիան է:

Պատասխան. Փոխանցում են Մարգարեից. «Հինգ (բան) եմ տվել, որ ինձանից առաջ ոչ ոք չի տվել, – և հիշատակում է այդ հինգն ու ասում. – Ես երկիրը (երկրագունդը) դարձրել եմ մզկիթ²⁵ և մաքրավայր, և որտեղ էլ որ իմ համայնքից (ումմա) որևէ մեկը ուզենա աղոթել, ապա թող աղոթի»: Այդ պատճառով, մուսուլմանի համար ողջ երկրագունդը մզկիթ է և ծնրադրման ու աղոթքի վայր, և նա կարող է աղոթել այնտեղ: Եվ ամենալավն այն է, որ կասկածի վախը հեռու պահի նմանատիպ վայրերից: Մակայն, եթե չի գտնում դրանից բացի որևէ այլ վայր, ապա աղոթում է այնտեղ, քանի որ ողջ երկրագունդը Ալլահինն է, և ողջ երկրագունդը մզկիթ է մուսուլմանների համար: Եվ քիչ էր մնացել, որ Օմարը (ՄԳՆ) աղոթի Հարության եկեղեցում, երբ նրան ասացին. «Աղոթի՞ր», նա ասաց. «Ո՛չ, չե՛մ աղոթի այստեղ, որպեսզի ինձանից հետո մուսուլմանները դա չանեն ու չասեն. «Այստեղ Օմարն է աղոթել», և այն մուսուլմանների համար մզկիթ սարքեն»: Նրան արգելողը միայն դրա վախն էր, ոչ թե այն, որ դա եկեղեցի էր:

Ինչևէ, Ալլահն ավելի լավ գիտի:

Ինչպես տեսնում ենք բերված օրինակներից, մուսքի (բարեգութ և գթասիրտ Աստծո անունով) և ավարտի (և Աստված գիտի) ֆորմուլաները ժամանակակից

²³ Մուսուլմանական համայնք:

²⁴ فتاوى معاصرة. الجزء الأول. 2005. ص 225

²⁵ Մզկիթ բառը արաբերենից թարգմանաբար նշանակում է ծնրադրման վայր:

Ֆաթվաներում միշտ չեն պահպանվում. առաջին ֆաթվայում երկուսն էլ բացակայում են, իսկ երկրորդ ֆաթվայում միայն ավարտի ֆորմուլան է առկա: Երկու ֆաթվայում էլ հեղինակը շեշտում է Ղուրանի և սուննայի անհերքելի ճշմարտացիությունն ու հակասության պարագայում դրանց նախապատվելիությունը: Այն դեպքերում, երբ Ղուրանում անհրաժեշտ թեմայի շուրջ որևէ հիշատակում չկա, առաջնահերթ աղբյուր է դառնում սուննան, ինչը տեսնում ենք երկրորդ ֆաթվայում: Որպես այս երկու աղբյուրներից դուրս բերված եզրահանգման հաստատում՝ մուֆթին կարող է դիմել նաև այլ հեղինակությունների մասին պատմություններին կամ խոսքերին (ինչպես օրինակ, երկրորդ ֆաթվայում Օմարի մասին պատմությունը), ինչպես նաև իր անձնական տրամաբանական դատողություններին, ինչը տեսնում ենք բերված երկու օրինակներում:

Նշված ֆաթվաներից առաջինում կարելի է տեսնել, թե ինչպես է ալ-Կարադաուին փորձում հարթել Ալլի խոսքերի հակասությունը Ղուրանին և սուննային, քանի որ, անկախ Ալլի հեղինակության աստիճանից, նշված երկու աղբյուրներն անվիճարկելի են, և հակասության պարագայում առաջնայնությունը տրվում է նրանց: Ինչպես տեսանք բերված օրինակում, մուֆթին այդ հակասությունը փորձում է լուծել՝ պահպանելով Ալլի հեղինակությունը՝ այդ հակասությունը բացատրելով հաղորդողների կողմից սխալ փոխանցմամբ կամ Ալլի խոսքերի աղավաղմամբ:

Սակայն, որքան էլ որ Ղուրանն ու սուննան անհերքելի աղբյուրներ են, ֆաթվաների դուրս բերումը կոնկրետ անհատի մտագործունեության արդյունք է, և որոշակիորեն ներկայացնում է նաև մուֆթիի անձնական տեսակետներն ու մոտեցումները, քանի որ նա հենց դրանցից էլնելով է ընտրում մեջբերվող այսօրերն ու հաղիսները և մեկնաբանում դրանք: Արդյունքում, երբեմն տարբեր մուֆթիներ՝ հիմնվելով Ղուրանի միևնույն այսօրերի կամ միևնույն հաղիսների վրա, իրարամերժ եզրակացությունների են հանգում՝ տարբեր կերպով մեկնաբանելով աստվածային հայտնությունն ու մարգարեի խոսքերը²⁶:

Ֆաթվաների դուրս բերման ընթացքում աղբյուրների մեկնաբանման մեջ անձնական տեսակետի կիրառումը հնարավորություն է ստեղծում իսլամական իրավունքի ճկունացման և զարգացման համար, ինչն էլ ֆաթվան դարձնում է մուսուլմանական իրավունքի կարևորագույն աղապտացիոն մեխանիզմ, հատկապես ժամանակակից աշխարհում, քանի որ վերջին տասնամյակների գիտական նվաճումները և աշխարհում տեղի ունեցող համաշխարհայնացման գործընթացներն անընդհատ ստեղծում են նոր իրավիճակներ, որոնց լուծում կարելի է տալ միայն ֆաթվայի միջոցով: Որպես օրինակ նշենք կլոնավորման, օրգանների փոխպատվաստման, համացանցի օգտագործման հետ առնչվող խնդիրները: Դժվար է գերազնահատել ֆաթվաների դերը ոչմուսուլմանական երկրներում ապրող մուսուլմանների կյանքում, քանի որ նրանք անհամեմատ ավելի հաճախ են հայտնվում մուսուլմանական համայնքում չընդունված կամ անծանոթ իրավիճակներում, որոնք հրատապ լուծում են պահանջում: Նման իրավիճակներում ցանկացած մուսուլման կարող է դիմել իր համար հեղինակություն ներկայացնող մեկ կամ մի քանի անհատ մուֆթիների կամ կազմակերպությունների և, հիմնվելով ստացած ֆաթվաների վրա, կողմնորոշվել իր հետագա վարքի հարցում:

Ներկայումս ֆաթվաներ են տալիս ինչպես անհատ մուֆթիները, այնպես էլ առանձին կազմակերպություններ, օրինակ՝ Ալ-Ազհար համալսարանի ֆաթվայի

²⁶ Մասնավորապես, դա ցայտուն կերպով կարող ենք տեսնել կլոնավորման հիմնախնդրի շուրջ հակադիր կարծիք արտահայտող մուֆթիների մոտ, որոնց մի մասը գտնում է, որ այն ընդհանրապես թույլատրելի չէ, իսկ ոմանք էլ կարծում են, որ կլոնավորման որոշ տեսակներ թույլատրելի են, քանի որ չեն հակասում իսլամի սկզբունքներին:

կոմիտեն, Ֆաթվայի Եգիպտական Տունը, Ֆաթվայի Սաուդյան Տունը, Ֆաթվայի Ամերիկյան Կենտրոնը, տարբեր իսլամական երկրներում գործող ֆաթվայի մշտական կոմիտեները և այլն: Մեծ մասսայականություն են վայելում նաև առցանց ֆաթվաների կայքերը, ինչպիսիք են՝ www.fatwa-online.com, www.fatwaonline.org, www.islamweb.net, www.askimam.org, ինչպես նաև հայտնի մուֆթիների կայք-էջերը, օրինակ՝ www.qaradawi.net, www.yousefalkhattab.com և այլն: Կարևոր դեր են կատարում տարբեր հեռուստատվիչներով հայտնի մուֆթիների վարած հեռուստահաղորդումները, ինչպիսին է ալ-Ջազիրա հեռուստաընկերության եթերում հայտնի եգիպտացի մուֆթի Յուսուֆ ալ-Կարադաուիի վարած հեռուստաշարքը:

ФЕТВА КАК АДАПТАЦИОННЫЙ МЕХАНИЗМ ИСЛАМСКОГО ПРАВА

Сона Тоникян

(резюме)

Исламское право является одной из важнейших правовых систем и отличается тем, что в ней под правовой нормой предполагается не предписание конкретного исторического законодателя, а правило, адресованное мусульманской общине Аллахом и основанное не на логических выводах, а на иррациональных, религиозных догмах, на вере. Поэтому оно бесспорно и абсолютно, его нельзя изменить, отменить, и оно обязательно для исполнения. Такая догматическая природа исламского права предполагает особые механизмы их адаптации к действующим общественным отношениям. Таким механизмом является *фетва* – богословско-правовое заключение, представляющее исламскую точку зрения касательно той или иной конкретной и практической ситуации (религиозной или социальной). Она имеет рекомендательный характер и в отличие от *када* – приговора судьи, который обязательно должен быть приведен в исполнение, не обязательна для исполнения.

Фетвы издаются в тех конкретных ситуациях, относительно которых в Коране и *сунне* нет четких указаний. Разъяснения делаются на основании этих двух источников исламского права путем логических умозаключений от частного к общему, что делает их сравнительно гибким механизмом и дает возможность для адаптации исламского права к новым условиям жизни.